

**ТАРИХТЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ
METHODS OF TEACHING HISTORY**

ҒТАХР/МРНТИ/IRSTI 03.01.45

ӘӨЖ/УДК/UDS 04 (574)

<https://doi.org/10.51889/2959-6017.2026.89.2.013>

Б.Т. Калиева *¹

¹PhD, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы, Қазақстан

E-mail: tynysbekovna@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-3690-6555>

**ЖЕТІСУ ӨЛКЕСІНІҢ ТАРИХИ ЕСКЕРТКІШТЕРІ:
МЕКТЕПТЕ САБАҚ БЕРУДЕГІ КАРТОГРАФИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада Жетісу өлкесінің тарихи ескерткіштеріндегі картографияның сабақ барысындағы маңыздылығы қарастырылды. Шетел ғылыми жұмыстарындағы картография сұрақтарының қолданыста болуын үлкен әлеуетін атап өтілді. Зерттеуші аймақтық тарих пен өлкетану материалдарын білім беру үдерісіне кіріктірудегі картографиялық әдістердің рөлі мен маңызына тоқталған. Картографияның мектепте сабақ барысында қолданылуының технологиялары кейбір жағдайларда әртүрлі құбылыстар арасында байланыс орнатуға, қазірде балама көзқарасты қарастыруға. Автор картографиялық мәселелердің мектепте жұмыс істеудің оңтайлы құралдары мен мүмкіндіктерін табуға, оларды тарихи зерттеулердің ерекшеліктеріне бейімдеуге тырысуда. Мақаланың негізгі мақсаты — мектептегі тарих сабақтарында Жетісудың тарихи нысандарын визуализациялау деңгейін талдау және осы бағыттағы картографиялық қамтамасыз етудің өзекті мәселелерін айқындау болып табылады.

Сонымен қатар, мақалада оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілеті мен картографиялық сауаттылығын арттыру мақсатында заманауи геоақпараттық жүйелерді (ГАЖ), интерактивті және цифрлық карталарды сабақ үдерісіне енгізудің тиімді жолдары ұсынылады. Автор Жетісу өлкесінің археологиялық, сәулеттік және тарихи ескерткіштерін мектеп бағдарламасына сәйкес карта бетіне дұрыс түсірудің ғылыми-әдістемелік принциптерін негіздейді. Жетісу өлкесінің ескерткіштеріндегі мектеп сабақтарындағы картографиялық мәселелері сараланып талданған. Мектепте сабақ беру барысында оқушыларға Жетісу өлкесіндегі ескерткіштерді түсіндіру барысында картографиялық мәселелерін толық ашып, қарастырылған.

Кілт сөздер: Жетісу, өлке тарихы, ескерткіш, мектеп, сабақ, картография.

Калиева Б.Т. *¹

¹PhD, Жетысуский университет им.И. Жансугурова, Республика Казахстан, г.Талдыкорган
E-mail: tynysbekovna@mail.ru
<http://orcid.org/0000-0002-3690-6555>

ПАМЯТНИКИ ЛОКАЛЬНОЙ ИСТОРИИ ЖЕТЫСУ: ВОПРОСЫ КАРТОГРАФИРОВАНИЯ НА УРОКАХ В ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассматривается важность использования картографии в ходе школьных уроков, посвященных историческим памятникам Жетысуского края. Отмечается огромный потенциал применения вопросов картографии в зарубежных научных трудах. Исследователь акцентирует внимание на роли и значении картографических методов в интеграции материалов региональной истории и краеведения в образовательный процесс. Было определено, что технологии применения картографии на уроках в школе в некоторых случаях позволяют устанавливать связи между различными явлениями и рассматривать современные альтернативные подходы. Автор стремится найти оптимальные инструменты и возможности для работы с картографическими вопросами в школе, адаптируя их к особенностям исторических исследований. Основная цель статьи — анализ уровня визуализации исторических объектов Жетысу на уроках истории в школе и выявление актуальных проблем картографического обеспечения в данном направлении.

Кроме того, в статье предлагаются эффективные пути внедрения в учебный процесс современных геоинформационных систем (ГИС), интерактивных и цифровых карт с целью развития пространственного мышления и картографической грамотности учащихся. Автор обосновывает научно-методические принципы корректного нанесения археологических, архитектурных и исторических памятников Жетысуского края на карту в соответствии со школьной программой. В работе подробно проанализированы картографические проблемы, возникающие при изучении памятников Жетысу на школьных уроках, и полностью раскрыты пути их решения в процессе объяснения материала учащимся.

Ключевые слова: Жетысу, история края, памятник, школа, урок, картография.

Kaliyeva Bekzat *¹

¹PhD, Zhetysu University named after I. Zhansugurova, Republic of Kazakhstan, Tal dykorgan
E-mail: tynysbekovna@mail.ru
<http://orcid.org/0000-0002-3690-6555>

LOCAL HISTORY MONUMENTS OF ZHETYSU: MAPPING ISSUES IN SCHOOL LESSONS

Abstract

The article examines the importance of utilizing cartography during school lessons dedicated to the historical monuments of the Jetisu region. The significant potential of incorporating cartographic issues, as demonstrated in foreign scientific research, is highlighted. The researcher emphasizes the role and importance of cartographic methods in integrating regional history and local lore materials into the educational process. It is noted that the technologies of applying cartography in school lessons, in some cases, allow for establishing connections between various phenomena and considering modern alternative perspectives. The author endeavors to identify optimal tools and opportunities for addressing cartographic challenges in schools, adapting them to the specific

characteristics of historical research. The main objective of the article is to analyze the level of visualization of Jetisu's historical sites in school history classes and to identify current issues regarding cartographic support in this field.

Besides, the article proposes effective ways to introduce modern geographic information systems (GIS), interactive, and digital maps into the learning process to enhance students' spatial thinking and cartographic literacy. The author substantiates the scientific and methodological principles for accurately mapping the archaeological, architectural, and historical monuments of the Jetisu region in accordance with the school curriculum. The study analyzes the cartographic challenges of teaching Jetisu's monuments in school classes and fully explores these issues to enhance students' understanding during the instructional process.

Key words: *Zhetysu, local history, monument, school, lesson, cartography.*

Кіріспе. Картографиялық материалдарды тарихи көзі ретінде пайдаланудың теориялық негіздерінің жеткіліксіз дамуы, сонымен қатар компьютерлік карталар түріндегі кеңістіктегі тарихи өткенді модельдеуі. Картографиялық материалдарды тарихи дереккөз ретінде пайдаланудың теориялық негіздерінің дамуы жеткіліксіз, сонымен қатар компьютерлік карталар түріндегі кеңістіктегі тарихи өткенді модельдеуі мүмкін. Картография - бұл толық ақпарат. Олар өз орындарын геоақпараттық жүйелер арқылы табады.

Тарихи компьютерлік картаны құру - бұл жаңа көзді модельдеу. Тарихи кеңістіктік ақпарат өте алуан түрлі, және онымен жұмыс өте күрделі және қиын. Масштаб, картографиялық стильдер, бөлшектердің әртүрлі деңгейлері, датақорлық деңгейлері және дәлдігі, хатшы кітаптары, санақ және басқалар. Тарихшы әр түрлі дерек көздерден немесе бірдей типтегі көздерден ақпаратты салыстырады және мұқият таңдайды, бірақ сыртқы келбет кезінде әр түрлі ақпарат береді.

Базалық картаны құру географиялық негізде тарихи деректерді бейнелеу әдісін таңдаумен байланысты болатын карта жасаудың келесі кезеңіне өтуге мүмкіндік берді. Жер бетінің кішірейтілген кескіні ретінде картаның маңызды ерекшеліктерінің бірі нақты немесе тарихи шындық объектілерін, құбылыстары мен процестерін жеткізу үшін шартты белгілерді пайдалану болып табылады. Белгілер өздері белгілейтін объектілермен байланысу үшін қолданылады [1].

Осыған байланысты, көптеген ғылыми түсініктерді қалыптастыру белгілер жүйесін және олармен әрекет ету әдістерін енгізбестен мүмкін болмайтынын атап өткен жөн. Белгілердің, олардың комбинациялары мен пайда болуы шығармашылық ойлау процестеріне ықпал етеді, күрделі және жасырын байланыстарға енуді жеңілдетеді. Белгілердің артықшылығы - олар ақпараттың айтарлықтай көлемін жинақтап қана қоймайды, сонымен қатар сөз тілі арқылы білу өте қиын болатын кеңістіктік-уақыттық байланыстар мен қатынастарды байқауға мүмкіндік береді.

Зерттелетін процестердің, құбылыстардың және объектілердің сипатына сәйкес біз қолданатын барлық белгілерді (қабылданған картографиялық стандарттар негізінде) үш топқа бөлуге болады:

1) нүктелі (белгі) – пункттерде аймақталған объектілер үшін қолданылады (елді мекендер, православиелік мекемелер, шоқыну орындары және т.б.);

2) сызықтық – губерниялар мен аудандардың шекараларын, миссионерлік пойыздар мен әскери экспедициялардың жүру бағыттарын көрсету үшін;

3) аумақтық – картадағы жоспар көріністерін сақтайтын объектілер үшін сұлбалары мен өлшемдері. Аймақтар белгілі бір түстің ішкі толтыруымен контурлар бойынша жазылды.

Сонымен қатар, шартты белгілерді толықтыратын немесе алмастыратын қолтаңбалар, табиғи тілдегі сөздер жеке топқа бөлінді: мысалы, елді мекеннің атауы.

Тарихи талдауда уақытты кеңістіктен бөлек қарастыруға болмайды деген ұстаным тарихшы-зерттеуші әр ұлттың бөлшегіне және тарихи оқиғаларды зерттеуге, түсіндіруге, ғылыми тұрғыдан көрсетуге толыққанды әдіснамалық алғышартқа айналады. «Кеңістіктік

қатынастардың қалай болатынын түсіну уақыт бойынша өзгеруі тарихты зерттеу үшін түбегейлі маңызға ие» [1, б. 27–60]. Жетісу ескерткіштеріндегі өлке тарихының сюжеттері мен географиялық ақпараттық жүйелертехнологиялары және олардың визуализациясы қарастырып отырған тақырыбымыздың өзектілігі болып табылады. Себебі, бүгінде визуализацияны осындай геоақпараттық жүйелерді қолданысқа асыруы мүмкін.

Қазіргі ғылым ғылыми бағыттардың өзара әрекеттесуінде дамиды, әдістер кешенін қолдану, пәнаралық байланысты құру, зерттеу объектілері. ГАЖ технологиялары XX ғасырдың соңындағы зерттеулерде қолданыла бастады. Осы уақыт ішінде дербес компьютерлер мен бағдарламалық қамтамасыз ету өзгерді және жетілдірілді.

Ақпараттық технологиялар тарихи зерттеулердің әдістері мен құралдарын жетілдіру қажеттілігін туғызды. Картографиялық зерттеу әдісі тарихи құбылыстар, процестерді жүргізетін болып табылады, өйткені карта көрнекі және оқу материалы болып табылады. ГАЖ технологиялары келуімен картографиялық әдіс, карта ұсынатын бай визуализация мен кеңістіктік синтездеудің артықшылықтары жұмыс істеу кезіндегі қарапайым дәстүрлі операциялар. Бұл ерекшеліктер ГАЖ-ны басқа жүйелерден ерекшелендіреді және оларды арнайы тарихи-географиялық зерттеулерде қолданыстың бірыңғайлығын береді. Геоақпараттық жүйелер негізінде картографиялық таладу жүргізудің әртүрлі тарихи кезеңдер мен үлкен аумақ қолданылуы ақпараттың үлкен көлемін талдау кезінде өзекті болады. Тарихшылар мен зерттеу жүргізген ғалымдар геоақпараттық жүйелердің технологияларына көбірек көңіл бөлу өз қорытындыларын жақсартады. Геоақпараттық технологиялар тарихи зерттеу ақпаратын өңдеу кезеңінде, алға қойылған ғылыми болжамды тексеру мен зерттеу барысында алынған нәтижелерді тіркеу кезінде қолданылады.

Кеңістіктік зерттеулерде пайдалану жолындағы маңызды кезең болды. Тарихи талдауда уақытты кеңістіктен бөлек қарастыруға болмайды, тарихи оқиғаларды зерттеуге, түсіндіруге және ғылыми тұрғыдан көрсетуге методологиялық жағынан мықты болады.

ГАЖ пайда болғанға дейін тарихшылар өз зерттеулерінде дәстүрлі қағаз карталарын пайдаланып кеңістіктік ақпаратпен жұмыс істеді. ГАЖ пайда болуы мен таралуы географиялық деректермен байланысты ғылыми немесе басқа жолмен өзгертті. Бүгінгі таңда тарихи тақырыптар бойынша ГАЖ құруға маманданған базалық орталықтарды құру, сондай-ақ ГАЖ технологияларын қолданудың негізгі бағыттарын қалыптастыру туралы қазірдің өзінде айтуға болады. ГАЖ технологиялары негізінде тарихи-мәдени зерттеулер тапсырмаларын ақпараттық қамтамасыздандыру бағдарламалық пакеттер мен жүйелер әзірленуде. Технологиялық прогрестің арқасында ғарыш тарихи зерттеулерде таным мен визуализацияның уақыт өте ыңғайлы болып бара жатыр.

ГАЖ құру және енгізу оның қазіргі даму кезеңінде тарихи ақпараттық ғылымның даму тенденцияларының бірі болып табылады. Шетелдік зерттеулерде веб-ГАЖ зерттеудің соңғы нәтижесі ретінде кең таралған тәжірибе болып табылады [2, б.120-122].

Жетісу өлкесінің аясында жарияланған ескерткіштер жинағында «Сакральный Казахстан» [3] энциклопедиясының материалдарында Алматы облысының аумағындағы ескерткіштер туралы мәліметтер бар. Ол мәліметтер арқылы, ГАЖ технологияларын визуализациялау негізінде қолдану қаншалықты пайдалысын көрсетуге болады.

Мақаланың мақсаты - Жетісу өлкесіндегі ескерткіштердің мектепте сабақ барысында картографиялық мәселелерін қарастыру. Картография негізінде Жетісу өлкесіндегі тарихи ескерткіштердің маңыздылығын мектепте сабақ барысында айқындап, жан-жақты талдау негізінде жұмыс барысын атау.

Материалдар мен әдістер: Зерттеудің деректік негізін құрастыруда кешенді көздер пайдаланылды. Негізгі ресми мәліметтер көзі ретінде Жетісу облысының «Мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасының» ресми мәліметтері мен статистикалық құжаттары алынды. Бұл деректер өңірдегі тарихи-мәдени ескерткіштердің қазіргі жай-күйі мен нақты тізімін

анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, Жетісу ескерткіштерін мектепте оқытудың картографиялық мәселелерін зерделеу мақсатында қазіргі мектеп оқулықтары, мерзімді басылымдар (газет-журналдар) және осы бағыттағы ғылыми-әдістемелік зерттеу мақалаларының материалдарына талдау жасалды. Зерттеу жұмысында алға қойылған міндеттерді шешу үшін келесі әдістер қолданылды: Салыстырмалы-тарихи әдіс: Мектеп оқулықтары мен бағдарламаларындағы картографиялық материалдардың эволюциясын, олардың заман талабына сәйкестігін және шетелдік тәжірибемен айырмашылықтарын салыстыра отырып талдауға мүмкіндік берді. Тарихи таным әдістері: Жетісу өлкесінің ескерткіштерін білім беру үдерісіне кіріктірудің ғылыми негіздерін ашып, картографиялық құралдардың оқушылардың тарихи санасын қалыптастырудағы өзектілігі мен маңыздылығын негіздеу үшін пайдаланылды.

Нәтижелер және талқылау:

Тарихи процестерді зерттеудің тарихи-картографиялық әдісі орыс тарихнамасында жақсы белгілі. Өткен ғасырдың 60-70 жылдарында тарихшылар картографиялық тарихтану мәселелерін және картаны тарихи құбылыстарды түсіну құралы ретінде әзірлеуге қызығушылық танытты. Дәстүрлі картографияда тарихи зерттеулерге қолданылатын картографиялық туындыларды пайдаланудың бағыттары бар:

- Картада ауданды зерттеу, оның қасиеттері мен ерекшеліктерін жалпыдан нақтыға қарай принципі бойынша анықтау;
- Тарихи іздеуді анықтау үшін картографиялық ақпаратты пайдалану;
- Тарихи зерттеулерде картографиялық және дәстүрлі әдістерді біріктіру;
- Тарихи зерттеулердің нәтижелерін карта түрінде, ең ықшам және көлемді жазу түрі ретінде жеткізу;
- Белгілі бағыттағы (танымдық, ғылыми және т.б.) тарихи карталарды жасау.

Географиялық-картографиялық мектептің дәстүрлі картографиялық туындыларды жасаудағы тәжірибесі мен мультимедиа саласындағы заманауи жетістіктерге сүйене отырып, Сібір мемлекеттік геодезиялық академиясында Картография және геоинформатика кафедрасында профессор-оқытушылар жетекшілігімен гуманитарлық ғылымдар кафедрасымен бірлесіп жұмыс жасауда. Техника ғылымдарының докторы Д.В. Лисицкий және тарих ғылымдарының докторы М.Н. Колоткина «Туған жерді сүю және білу» электронды атлас үшін «Мультимедиялық әдістерді пайдалана отырып, Новосибирск облысының аумағында тарихи карталар сериясын құру» тақырыбы бойынша зерттеу жұмыстары жүргізілуде [4].

Сандық тарихи картографияға арналған жұмыстар Батыста алғаш рет 1980 жылдардың аяғы және 1990 жылдарында пайда болды. Бұл, мысалы, «Шотландиядағы XIX ғасырдағы ауылдық саудагердің несиелік өрістерін компьютерлік картаға түсіру» мақаласы (авторы – К.Янг, Ұлыбритания, 1989), «XIX ғасырдағы көлікті картаға түсіру: компьютерді қолдану» мақаласы. картография тарихи және статистикалық деректерге» (авторлары: А. Кунц (Германия) және Ж.Р. Моешл (Франция), 1992) [5, 6].

Өртүрлі кезеңдерге (қазіргі және зерттелген) цифрлық базалық карталарды құрастыру және картаға түсірілген аумақтың елді мекендері мен қоныс аудару қозғалысы туралы мәліметтер қорын әзірлеу картаға түсірілген аумақты игеру процесіндегі кеңістік заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

В.Н. Владимиров пен И.Г. Силинаның «Геоинформатика-2000» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында ұсынылған «Географиялық ақпараттық жүйелер тарихи-демографиялық және тарихи-географиялық зерттеулерде» жұмысында ГАЖ қолдану өзектілігі туралы материал қамтылған [7]. 2006 жылы Н.В.Пиотух 1495–1496 жылдардағы жазба кітаптары негізінде Деревская Пятинаның тарихи атласын жасау бойынша ұжымдық жобаны ұсынды. А.А.Фролов бастаған зерттеушілер 1495–1496 жж. Пятина аумағында болған барлық

елді мекендерді – ауылдарды картаға түсіру мүмкін болды. Жоба ArcView пакетінде құрылды және жүзеге асырылды [8].

2000 жылы британдық «Әлеуметтік ғылымдар тарихы» журналының тарих ғылымындағы географиялық ақпараттық жүйелерге арналған арнайы саны жарық көрді, онда ГАЖ-ны тарих ғылымында қолданудың алғашқы нәтижелері көрсетілді және олардың тарихи зерттеулер үшін пайдалылығы көрсетілген. Мысалы, Лорен Зиберттің «Токио тарихы бойынша кеңістіктік деректерді құжаттау, визуализациялау және интерпретациялау үшін ГАЖ-ны қолдану» атты мақаласында кең ауқымды дереккөздердің, соның ішінде картографиялық деректердің негізінде Токионың кеңістіктік тарихын қайта құру қарастырылған [9].

2001 жылы британдық «Тарих және компьютер» журналында, оның мақалалары тек тарихи зерттеулерде ГАЖ пайдалану ерекшеліктері мен мысалдарына арналған. Мысалы, Эндрю Уилсонның «Сиднейдің уақытша картасы: GIS көмегімен тарихи ресурстарды біріктіру» мақаласы картографиялық материалдарды пайдалана отырып, әртүрлі деректер түрлерін біріктіру және оларды кеңістіктік негізде үйлестіру үлгісін көрсетті. Нәтижесінде австралиялық аборигендер заманынан қазіргі уақытқа дейін қаланың өсіп-өркендеуін зерттеуге мүмкіндік туды [10]. Мартин де Мур мен Торстен Видеманның «Аумақтық бірліктерді және иерархияларды қайта құру: бельгиялық мысал» мақаласы Бельгия аумағы үшін тарихи ГАЖ құруға арналған, онда аймақтың әкімшілік құрылымының мәселелері, оның ішінде шекараларды өзгерту, талқыланды [11]. 2006 жылы Қауымдастықтың X-конференциясында В.Н. Владимиров пен М.Е. Чибисовтің «Тарих және компьютер» еңбегінде XIX ғасырдың бірінші жартысындағы Колывано-Воскресенский (Алтай) таулы округінің мысалында шіркеу деректеріне сүйене отырып, ГАЖ-ны қолдану тәжірибесін атап көрсетті. Жоба Atlas GIS пакеті негізінде жүзеге асырылды [12].

2008 жылы бірлестіктің XI конференциясында «Тарих және компьютер» М.В. Карташова XIX ғасырдың екінші жартысындағы Еуропалық Ресейдегі шаруа қолөнер өнеркәсібінің орналасуын зерттеу үшін ГАЖ технологиясын пайдалану тәжірибесімен таныстырды [13].

2010 жылы «Тарих және компьютер» бірлестігінің XII конференциясында Е.М.Главатская, А.А.Заболотных және С.И.Цеменкова CorelDRAW векторлық графикалық редакторы арқылы XVIII-XXI ғасырлардағы тарихи цифрлық картаны құру әдісін діни ландшафт эволюциясын зерттеу мысалында ұсынды. Зерттеушілер сандық тарихи картаны құру алгоритмін әзірледі, ол ақпарат жинау және деректер қорын құру, электронды тарихи фон дайындау, картаға түсіру үшін негізгі ландшафт элементтерін анықтау, олардың географиялық орнын анықтау, басқа оқиғалармен және құбылыстармен байланыс орнату символдар, ақпаратты электронды тарихи базаға қолдану, компьютерлік карта құру, белгілі бір мәліметтерді әзірлеуден тұрады [14].

Ғылым мен техниканың дамуының қазіргі кезеңінде тарихи картографиялаудың міндеттері өз мәні бойынша картографиялық үлгілерді жасаудан тұрады. Сонымен бірге, ГАЖ мамандарға картографиялық немесе географиялық ақпараттық үлгілерді әзірлеуге ғана емес, визуалдауға және деректерді талдауға арналған құралдардың кең арсеналын ұсынатын негізгі құрал және әзірлеу ортасына айналды. Қазіргі заманғы картографиялық туындыларды жасау үшін және бұл көбінесе әртүрлі бейнелері, түрлі дерек керек [15].

Картография қағидаттарының қатарына, соның ішінде картография және жергілікті тарих туралы ақпаратты қамтитын қызықты және табысты жобалардың ішінде жергілікті тарих жобасы кіреді [Жергілікті тарих жобасы - бұл мұғалімнің жетекшілігіндегі бірлескен жоба, оның аясында оқушылар өздерінің қоғамдастықтарының тарихын зерттейді және олардың әлемдегі құрдастарымен бөліседі. Оқиға - бұл біздің туған жеріміздің тарихы. Сондай-ақ, біздің отбасыларымыз тарихымыз, дәстүрлер, ұлттық тағамдар мен фольклордың сипаттамаларын қамтиды.

Ашық картасы нәтижесінде, ескерткіштер туралы егжей-тегжейлі ақпарат беріліп, тарихи ғимараттарға тоқталған. Тарих саласында географиялық ақпараттық жүйелер алғаш рет сонау

60-жылдары қолданыла бастады. XX ғасыр Тарих ғылымы аясында ГАЖ технологияларын қолдану, ландшафттар мен қоршаған ортадағы өзгерістерәлеуметтік-экономикалық жағдайдың өзгеруіне байланысты жағдайларға байланысты қызығушылығын арттырған.

К.Кемп пен Р.Мостерн «...тарих ғылымындағы тарихи деректер мен дәстүрлердің ерекшеліктерін ескеру қажет» [16, б. 7–8]. Географиялық ақпараттық жүйелер мұнда тек қосымша зерттеу құралы ретінде ғана емес, басқа жағдайда объектілердің мүлдем жаңа аспектілерін ашуға мүмкіндік береді. GIS жиі визуализациялау мүмкін емес, бірақ ол бұрыннан қалыптасқан фактілерге, оқиғалар мен процестерге мүлдем жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

«Географиялық ақпараттық жүйелердің (GIS) тарихында» Рэйчел Стинсон, FBCS, Esri Ireland компаниясының нарыққа қатысу жөніндегі менеджері GIS-тің астарындағы принциптерді және оның деректер пейзажын визуализациялау үшін қалай қолданылатынын түсіндіреді.

Бұл жобаның мақсаты - қазіргі тұрғындарға, сондай-ақ солтүстік Датчесс округінің жергілікті тарихына қызығушылық танытатын кез келген адамға картадағы бастапқыда ұсынылған ақпарат және бейнелеу арқылы тарихи ландшафтпен айналысуға, қалалар арасындағы көрнекі және тұжырымдамалық қашықтықты азайтуға мүмкіндік беру.

HGIS курсының студенттері краудсорсинг картасына енгізілген алдын ала зерттеу жұмыстарын жүргізді. 2017 жылдың көктемінде Гретта Трич Роман және Арти Трипати картаға қайта сілтеме жасап, картаға енгізілген атаусыз ғимараттарға нүктелер қосты. Интерактивті картамен таратқан пішін келесі әрекеттердің бірін орындайтын ақпаратты сұрайды: 1) зерттелген кез келген нүкте туралы ақпаратты түзетеді; 2) картада бейнеленген сақталған ғимаратты анықтайды; 3) картадағы ғимарат жойылған мүлікті анықтайды. Әр нүкте бойынша зерттеу деректер базасын жаңарту жұмыстары жалғасады, өйткені үлестер ұпайларды нақтылайды. Жазбаларды жаңартылған картада жарияламас бұрын қарап шығу үшін біз қауымдастық тарихшылары тобын жинадық. Болашақ краудсорсинг жобалары деректерді жинауды жалғастыру үшін кейінірек карталарды осы жобаға қосады.

Алматы облысының «Мәдени, архив және құжаттарды басқару» басқармасының мәліметі бойынша қазіргі кезде Алматы облысында орналасқан тарихи және мәдени ескерткіштерінің соңғы 2020 жылғы санақ бойынша, жалпы саны - 2400: Жергілікті маңызы бар – 1519: - археологиялық ескерткіштер – 1250; - қала құрылысы және сәулет ескерткіштері – 269. Алдын-ала есепке алу тізімінде – 804:-археологиялық ескерткіштер – 612; - қала құрылысы және сәулет ескерткіштері – 192. Бүкіләлемдік мәдени мұра тізіміне енген – 4; Республикалық маңызы бар – 12; Табиғи ескерткіштері – 7; Жаңадан орнатылған ескерткіштер – 30; Мемориалды тақталар –24 [17].

«Мәдени, архив және құжаттарды басқару» басқармасының мәліметі бойынша қазіргі кезде Алматы облысында орналасқан тарихи және мәдени ескерткіштерінің соңғы 2020 жылғы жүргізілген санағы бойынша қарасақ тарихи-мәдени мұралар кестесі негізінен үш түр бойынша жасалған: 1) қала құрылысы және сәулет ескерткіштері; 2) археологиялық; 3) табиғи ескерткіштер; ішіндегі: қала құрылысы және сәулет ескерткіштері бойынша Республикалық және әр ауданға кіретін, қайталанатын, тарихи-мәдени маңызы бар ескерткіштер де бар. Олар: Аңырақай шайқасына арналған ескерткіштер; ҰОС ардагерлеріне арналған (барлық аудан, ауылдарда); 1916 ж ұлт-азаттық көтеріліске қатысты ескерткіштер; Ашаршылық құрбандарына арналған ескерткіштер 1932-1933; Саяси-қуғын-сүргін құрбандарына арналған ескерткіштер; Ауған соғысы ардагерлеріне арналған ескерткіштер; І. Жансүгіровке арналған ескерткіштер; М. Тынышпаевқа арналған ескерткіштер; М. Төлебаев және т.б.

археологиялық ескерткіштер: олар әр аудан және ауылдарға өздерінің орналасуына байланысты сол аймаққа тән;

табиғи ескерткіштер: олар әр аудан және ауылдарға өздерінің орналасуына байланысты сол аймаққа тән.

П.Нораның пікірінше, «жады орындары» үш аспектіні қамтиды: материалдық, символдық және функционалды [18]. Жетісу облысының аумағында орналасқан деректер бойынша ең маңызды және бірегей ескерткіштер тізімі берілген. Жалпы қала құрылысы және сәулет ескерткіштерінің тізімінде жалпы – 269, оның ішінде әр аудан бойынша 46 «жады орыны» анықталған: Ақсу ауданы – 5; Алакөл ауданы – 4; Балқаш ауданы – 1; Жамбыл ауданы – 4; Іле ауданы – 2; Қаратал ауданы – 2; Кербұлақ ауданы – 5; Көксу ауданы – 3; Панфилов ауданы – 1; Райымбек ауданы – 2; Сарқанд ауданы – 8; Талғар ауданы – 3; Талдықорған – 4; Текелі – 1; Қапшағай – 1.

Жетісу ескерткіштері және олардың сюжеттері жалпы әлеуметтік, саяси, белгілі бір тұлғаға берілген деп саралап, оларды жіктеуге болады. Жетісу облысындағы тарих және мәдениет ескерткіштеріндегі сюжеттерді төмендегідей саралауға болады:

Саяси: Шыңғысханның тұрағы; Асыл тас Орбұлақ; Аңырақай шайқасына арналған ескерткіш; Сұраншы ескерткіші, Саурық батырлар; «Ереуіл төбе ерлері» ескерткіші, ұлт-азаттық көтеріліс батырлары, 1916 ж. шілде; Черкасск қорғанысының қаһармандарына арналған ескерткіш; 1932-1933 жылдардағы ашаршылық құрбандарына арналған ескерткіш; Саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған мемориалдық тақта; Б.Момышұлының бюсті; Отан қорғаушыларға обелиск; 1979-1989 жж. қаза тапқан жауынгер-интернационалистерге арналған ескерткіш; Ауған соғысы ардагерлеріне арналған ескерткіштер (барлық аудан, ауылдарда); XX ғасырдың 30-жылдарында қуғын-сүргін кезінде қаза тапқандарға арналған ескерткіш; Желтоқсан оқиғасы құрбандарына арналған ескерткіш.

Белгілі бір тұлғаға, атаулы жерге, батырларға арналған: II Тамғалы-Тас петроглифтері, жаңа дәуір тоғысы – жаңа дәуірдің бірінші ғасыры; «Ешкіөлмес» жайлауы; Көктемгі Тамшыбұлақ; Тұздықөл (Рай апа); Қарамерген қонысы IX-XIII ғғ.; Ортағасырлық «Дөңгене» немесе «Екіоғыз» қонысы, қола дәуірі; «Хан қызы» кесенесі, шамамен XV-XVI ғғ.; «Адам ата» кесенесі, шамамен 17 ғасыр; I. Жансүгіровтің әдеби мұражайы, 1905-1907; М. Төлебаев атындағы мемориалдық мұражай; М.Тынышбаевтың ескерткіші. Не себепті осы тұлғаларға дейтін болсақ, тарихта орыны бар, осы облыста туылған мемлекет тарапынан қолдау білдірілген ескерткіштер ретінде де аталуда. Сонымен қатар, Жетісу ескерткіштері және олардың сюжеттерінің өлке тарихы негізіндегі сипатталуын батырларға тұрғызылған ескерткіштерден де көруге болады. Бұл бір жағынан тұлғаға арналған болса, екінші жағынан әлеуметтік сипатты да қамтиды.

Жетісу өлкесіндегі бой көтерген ескерткіштердің мемлекет, қоғам үшін жады және мәдени мұра саясаты негізінде өз маңыздылығының бар екендігін көрсету негізгі мақсатымыз.

Жадының өткен тарихымызбен байланысының үзілуі (жады-қашықтығы), сондай-ақ оған қайтып баруымыз (жады-мұрағат) деп атап өткендей, біздің елімізде де тарихи жәдігерлерімізге, мұраларымызға қайта тоқталып, ескерткіштер орнату, тарихи жадыны қайта қалыптастыру істері мемлекет тарапынан қолға алынып атқарылуда. Өткен тарихымызға көз шалу, ескерткіштер орнату ісі Алматы облысы Талдықорған қаласында да жүзеге асырылуда. Сондай-ақ олардың астарында мәдени мұра және жады саясаты жатыр. Талдықорған қаласында тұрғызылған «Үш ата» ескерткішіне тоқталсақ: Талдықорған қаласының орталығында 2006 жылы ұлы арғы аталарымыздың құрметіне, оларға тағзым еткен ұрпақтары көтерген сәулетті монумент. «Үш ата» деп аталған ескерткіштің скульптуралық композициясында XVII-XVIII ғасырлар аралығында өмір сүріп, жоңғарлардың қалың әскерлерін талқандауға айтарлықтай үлес қосқан атақты Ескелді би, Балпық би және Қаблиса жырау сияқты үш тарихи тұлға бейнеленген. Ескерткішті орналастырудың өзінде үлкен мағына жатыр – үш алып қарттың жанарлары шығысқа қарап, көптеген ғасырлар бойы алдымызда не күтіп тұрғанын асқан шеберлікпен болжай білген, егемен Қазақстанның арайлап атар таңын көріп тұрғандай. Бұндай астарлы ой салып, мағына беру арқылы халықты өткен тарихымызды ұмытпауға, бүгінгі таңда қол жеткізген жетістіктеріміз деп білу.

Сондай-ақ, П. Нораның айтуынша «жады» орындары өз алдына үш аспектіні негіздейді: материалдық, символдық және функционалдық. Яғни қандай да бір ескерткіш өзіндік қажеттілігін қоғам арасынан таппаса, онда оның еш маңыздылығы жоқ деп атауға болады. Ал келесі біз тоқталатын ескерткіштеріміздің бірі сол қоғам арасынан қолдау тауып орнатылған. 2009 жылы орнатылған Қаракерей Қабанбай ескерткішіне тоқталсақ. Қабанбай батыр бес қаруын асынып тұр. Мемориалдық тақтай жоқ тұғырда тек «Қаракерей Қабанбай (Ерасыл) 1692-1770 жж.» деген жазу бар. Бұл кісіге ескерткіш орнатудың өзіндік мәні бар. Сонау жоңғарларға қарсы шығып, оларды күйретуге қатысып, әйгілі батырларымыздың бірі. Бала тәрбиесінде бұл батырдың маңызы зор. Ал осы батырдың кереметтілігін атап өту арқылы өткен тарихымызға көз жүгіртіп, жадымызға сақтап, болашақта бұл ескерткіштің қоғам үшін маңыздылығының туындағанын көрсету жұмысымыздың негізгі нәтижесі болып табылады.

Жетісу өлкесінің тарихи ескерткіштерін сипаттауда картографияның тигізетін үлесі үлкен, ал оларды картография арқылы визуализациялау маңызды. Мектепте карттография арқылы Жетісу өлкесінің ескерткіштерін сипаттау өте жақсы. Себебі, әр ескерткіштің орналасуын, оның тарихын, қысқаша ақпаратты осы технология арқылы толығымен ашып көрсетуге болады. Географиялық ақпараттық жүйелер мұнда тек қосымша зерттеу құралы ретінде ғана емес, басқа жағдайда объектілердің мүлдем жаңа аспектілерін ашуға мүмкіндік береді.

ГАЖ технолоияларының визуализациясының бір көрініс ретінде Жетісу өлкесі ескерткіштері негізінде «Жетісу 360°» виртуалды жобасын жасалды. Әрбір пайдаланушы осы жоба арқылы үйден шықпастан аймақтағы барлық мұражай экспонаттарының қызықты әлеміне саяхат жасай алады.

Жетісу өлкесіндегі ескерткіштердің мектепте тарих пәнінен сабақ беру барысында картографияны Сарқан ауданы бойынша коммеморативті тәжірибенің бір көрінісі, зерттеу жұмысымыздың негізінде жасалған төмендегі сабақты көрсетуге болады:

Тақырыбы: Біздің айналамыздағы тарихи ескерткіштер - Блум таксономиясы бойынша

Сабақтың мақсаты: Біздің айналамыздағы тарихи ескерткіштер (Қойлық қалашығы, Черкасск қорғанысы және т.б.) туралы білімгерлердің визуалды түсінігін қалыптастыру. Оқушылардың тарихи фактілерді, оқиғаларды талқылауға белсенді қатысуы өз ойын түсінікті жеткізе білу біліктерін дамыту. Еліне, жеріне, ауданына қатысты мәліметтерге назар аудару арқылы патриоттық сезімін оятып, өз Отанын құрметтеуге тәрбиелеу.

«Біздің айналамыздағы тарихи ескерткіштер» атты тақырыпта өтілетін «дәстүрлі» сабағын қорытындылау үшін, «Блум таксономиясы» бойынша оқушыларға төмендегі кестені пайдалана отырып сабақты қорытындылатуға үйретуге болады:

Кесте 1 – Оқушыларға Блум таксономиясы негізінде берілген кестені толтыру тапсырмасы

Сұрақтар	Оқулық-тармен ғылыми әдебиет	БАҚ	Интер-нет	Интервью	Сауал- нама
Қойлық қалашығына қатысты дерек көздерін атаңыз					
Қойлық қалашығын зерттеген ғалымдарға тоқталыңыз					
Черкасск қорғанысына қатысты дерек көздерін атаңыз					
Черкасск қорғанысы тарихына қатысты ғалымдар пікірі туралы тоқталыңыз					
Қойлық қалашығы туралы сипаттаңыз					
Черкасск қорғанысы туралы сипаттаңыз					
Қойлық қалашығының саяси, мәдени, әлеуметтік-экономикалық жағдайын сипаттаңыз					

Қойлық қалашығы мен Черкасск қорғанына қатысты толық мәлімет оқу-әдістемелік нұсқауда келтірілген.

Күтілетін нәтиже: жоғарыда аталған №3 кестені толтыру арқылы білімгер:

а) біздің айналамыздағы тарихи ескерткіштерге қатысты дереккөздерін табу жолдарын үйренеді;

ә) оқушылардың дүниетанымы кеңейеді;

б) ой-өрісін дамытады;

в) деректемелік және тарихнамалық талдау жасауға дағдыланады [19, б. 24-27].

Жоғарыда көрсетілген бір ғана мысал, ол «Өлкетану» курсы 6-сыныпта өтілетін тақырып негізінде Жетісу өлкесі бойынша картографиялық көріністер пайдалан отырып, оны визуализациялау арқылы жүзеге асырылған.

Топонимдер – өткен заманның куәгерлері (өлке тарихы атауларында) пресс-конференция түрінде

Сабақтың мақсаты: «Топонимдер – өткен заманның куәгерлері» идеясын басшылыққа ала отырып, жастар өз Отанының болашағына жауапты екендігін түсіндіру. Білімгерлерді елжандылыққа, отансүйгіштікке тәрбиелеу.

Жоғарыда атап өткеніміздей, пресс конференцияның тақырыбы «Топонимдер – өткен заманның куәгерлері» деп атап, енді білімгерлерімізді бөлеміз:

Қонақтар – ғалымдар және олардың осы оқиғаны түсіндіріп өтуі.

Сыншылар – оқушылар арасынан өзара бөлінеді.

Тілшілер – келген қонақтарымызға аудан топонимикасына қатысты сауал қойып осы тақырыпты ашуға көмектесетін оқушыларымыз.

Тақырып бойынша толық мәлімет «Өлкетану курсы. Сарқан ауданы. (Қазақстан тарихы пәні негізінде)» оқу-әдістемелік нұсқаулығында көрсетілген.

Күтілетін нәтиже:

а) оқушылар өз ойларын нақты жеткізуге дағдыланады;

ә) тарихи оқиғаларды сипаттау біліктерін дамытады;

б) оқушылардың бойында еліне, жеріне деген патриоттық сезім арта түседі.

Кесте 2 - Топонимдер – өткен заманның куәгерлері (өлке тарихы атауларында) Пресс-конференция сабағының тапсырмасы

Негізгі мәселе	
«Топонимика» өткен заман тарихына қатысты дәлел бере алады...	«Топонимика» өткен заман тарихына қатысты дәлел бере алмайды...

Өңірдің тарихи тұлғалары: билер, батырлар, палуандар-Блиц оқу ойыны

Сабақтың мақсаты:Өңірдің тарихи тұлғалары: билер, батырлар, палуандар тарихы туралы мәліметтерді беру; Оқушылар бойында елжандылық, жоғары адамгершілік сезімін ұялату. Тарихи құбылыстар мен оқиғаларды салыстыра білу біліктерін дамыту.

Кесте 3- Оқушыларға Блиц оқу ойыны негізінде берілген кестені толтыру

- Дұрыс – деп ойлаймын. Себебі:	- Дұрыс емес – деп ойлаймын. Себебі:
1.Өлкенің тарихи тұлғалары – билер маңызды рөл атқарды.	1. Өлкенің тарихи тұлғалары – билер, өз алды сот қызметін ғана атқарды, маңызды рөл атқарды деуге келмейді.

2. Батырлар – ең мықты күш иесі болды. 3. Палуандар – өлкенің маңызды адамдары ретінде аталып өтіледі.	2. Батырлар – тек өздерінің қара күштері болмаса, мықты күш иесі деуге келмейді. Себебі қоғамда олардан да мықты азаматтар болған. 3. Палуандар – олар тек әр тарихи кезеңде өзінше рөл атқарды. Қоғамда маңызды адамдар ретінде қарау қате пікір.
---	---

Бұғыбай батыр кесенесі, Төлебай батыр ескерткіші, Нияз батыр Базарбай би кесенелеріне жеке-жеке тоқталып, өмірбаяндары ашып көрсетіліп талданған. Нәтижесінде оқушылардың жалпы саны 20, олар кестені толықтырып екіге бөлініп, «дұрыс деп» ойлайтындардың саны артып, жұмысымыздың нәтижелігін көрсетілді.

Оқушылар саны - 20.

Дұрыс деп ойлайтындар – 11

Дұрыс емес деп ойлайтындар – 9

Тақырыптың соңында төмендегідей нәтижелер оқушыда қалыптасу керектігі көрсетілген.

Күтілетін нәтиже:

а) оқушылар бұл сабақта жоғарыда көрсетілген кестедегі сұрақтарға жауап беру барысында қандайда бір шешімді нақты қабылдауға үйренеді;

ә) қойылған сұрақтарға шапшаң жауап беруге дағдыланады;

б) өз ойларын нақты қорытындылауға үйренеді;

в) тарихи құбылыстар мен оқиғаларды салыстыра білу біліктерін дамытады.

Сабақ барысында интербелсенді әдістерді қолдану өз нәтижесін береді, сонымен қоса оқушылар өз облысы, ауданы, ауылы негізіндегі тарихымен тереңірек танысып, біледі [19, б. 27-34].

Жетісу өлкесі, Сарқан ауданы негізінде ГАЖ технологиясын визуализациялау арқылы жасалған карта өз нәтижесін беріп, аудан негізінде көрсетілген киелі жерлерді саралап, пайдалануға өте тиімді құрал ретінде бүгінгі таңда қолданылуда. Оны төмендегі суреттен көруге болады:

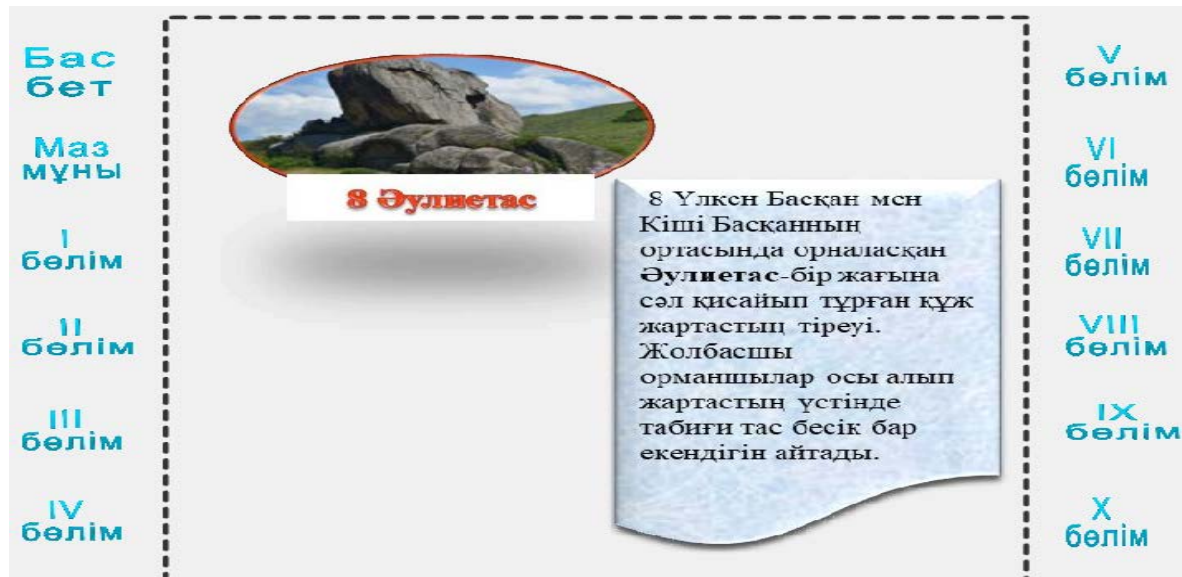
Сурет-1. Сарқан ауданының киелі жерлері атты электронды карта-анықтамалықтың басты беті

№1 суретте көріп отырғанымыздай Сарқан ауданының киелі жерлері атты электронды карта-анықтамалықтың басты беті, мазмұны. Аудан негізінде қарастырылған киелі орындардың орналасу реті.

Сурет-2.Сарқан ауданының киелі жерлері негізінде көрсетілген электронды картадағы негізгі берілген анықтама және қысқаша мағлұмат

№2 суретте Сарқан ауданының киелі жерлері негізінде көрсетілген электронды картадағы негізгі берілген анықтама және қысқаша мағлұмат ретінде. Мектепте осы картографиялық негізді пайдалана отырып, қолдана алады.

Сурет- 3.Сарқан ауданының киелі жерлері атты электронды картаның әр бөлімінде көрсетілген қысқаша ақпараттар

№3 суретте Сарқан ауданының киелі жерлері атты электронды картаның әр бөлімінде көрсетілген қысқаша ақпараттарға тоқталып, жалпы түсініктеме берілген. Бұл мектептегі картографиялық мәселелерді талдау, түсіндіру жұмыстары барысында тиімді құралдардың бірі.

Қорытынды.

Белгілердің пішінін өңдеу арқылы кең мүмкіндіктер беріледі. Көрсетілген объектімен тікелей байланысты тудыратын натуралистік белгілердің түрін қолдандық (қасиетті жер, бекініс және т.б. сурет). Әрине, белгілі пішінінің нақты объектімен ұқсастығы белгілердің қызмет етуінің қажетті шарты емес, бірақ тәжірибе көрсеткендей, белгі мен шындықтағы объектінің арасындағы үйреншікті, тұрақты ассоциациялар оны тануды және есте сақтауды жеңілдетеді.

Бұл таңбалар жүйесі картографиялық өнімге мүмкіндік береді:

- оқылатын, яғни оңай және тез қабылданатын;
- визуалды;
- эстетикалық;
- ақпаратты интенсифі.

Нәтижесінде жасалған карталар жинағы тарихшыға да, белгілі бір облыс тарихына деген көзқарасы танытатын аймақ халқының ұлттық және діни құрамының ерекшеліктерін көзбен елестетуге мүмкіндік береді. Аймақтың басқа өңірін және зерттелетін аймақтағы этникалық және діни процестердің кейбір заңдылықтарын анықтау.

Жетісу өлкесінде көптеген ескерткіштер орнатылған, олардың шығу тарихына да тоқталуға болады. Жұмысымыздың маңыздылығы осы жоғарыда көрсетілген ескерткіштері тек атап өтпей, олардың зерттеу жұмысындағы маңыздылығы аталды. Осы мәселелердің барлығы өз тарапынан өзекті.

Дәстүрлі қағаз карталары мен атластар ақпарат беру құралы ретінде қарастырылды және тарихи зерттеулерде ең алдымен тарихи зерттеулерді қолдану үшін. Дәстүрлі көзқарас тарихи картографиялық зерттеулердің соңғы өнімі екенін білдіреді. Бұл тәсіл арқылы зерттеушілердің қажеттілік, көзқарасы өзгергенде, тарихта жаңалықтар ашылғанда немесе мәселені одан әрі зерттеу барысында жаңа ойлар, идеялар, тұжырымдар туындаған кезде деректерді саралау дұрыс жетілдірілмеді. Тарихи картаны, тіпті атласты жасау өте күрделі және көп уақытты қажет ететін процесс болды. Компьютерлердің пайда болуы және жаппай енгізілуі және олардың тарихи зерттеулердің толыққанды құралына айналуы жағдайды толығымен өзгертті. Карталар мен атластарды құру үдерісін жеңілдету арқылы оларды тарихи зерттеулерде тек көрнекілеуге ғана емес. Қорыта келгенде, бүгінгі күні мемлекет тарапынан жады және мәдени мұра саясаты аясында жасалып жатқан жұмыстары, олардың әр аймақтарда жүргізілу ерекшеліктері, түрі өзіндік белгілі бір оқиға. Тарихи мұраларымызды мектепте жетік дәрежеде беру үшін картографияның маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Bol P.K. *Creating a GIS for the History of China // Placing History: How Maps, Spatial Data, and GIS Are Changing Historical Scholarship.* – California, 2008.
2. Баталов Р.Н., Л.К.Радченко. *Обзор основных направлений использования гис-технологий в историко-картографических исследованиях // Вестник СГУГиТ, Том 25, № 1, 202.* – С. 119-135.
3. *Сакральный Казахстан. Первый том. Отв. ред. д.фил.н., А. Гарифолла* – Алматы. – 2017. – 480 с.
4. Д.В.Лисицкий, М.Н.Колоткин, Е.В.Комиссарова, В.А. Ракунов, А.А. Колесников, А.В. Фишер. *Эволюция историко-картографического метода исследования исторических процессов в связи с применением мультимедийных методов // Научный журнал на тему: Науки о Земле и смежные экологические науки, Экологические биотехнологии, Интерэкспо Гео-Сибирь. Новосибирск: СГГА, 2011. Пленарное заседание.* - С. 19-24.
5. Пиотух Н. В. *О возможностях компьютерного картографирования при работе с данными пис-цовых книг начала XVII и материалами Генерального межевания второй половины XVIII в. // Кругидей: моделии технологии исторической информатики: труды III конференции Ассоциации «История и компьютер» (31 мар. – 2 апр. 1995 г.).* – М.: Издательство Московского государственного университета, 1996. –С. 309–310.

6. Пиотух Н. В. Хозяйственная деятельность крестьянства XVII–XVIII веков с точки зрения пространственного статистического анализа // Информационный бюллетень ассоциации «История и компьютер» – 1996. – № 17. – С.102–105.
7. Владимиров В. Н., Колдаков Д. В., Силина И. Г., Токарев В. В. Пространственные аспекты истории Алтая: значение компьютерного картографирования // Круг идей: традиции и тенденции исторической информатики: труды IV конференции Ассоциации «История и компьютер» (15–17 мар.1996г.). – М.:Издательство Московского городского объединения архивов,1997. – С.92–107.
8. Владимиров В. Н., Силина И. Г. Географические информационные системы в историко-демо-графических и историко-географических исследованиях: теория и практика // Геоинформатика–2000: труды Международной научно-практической конференции (12–14 сент. 2000 г.). – Томск: Национальный исследовательский Томский государственный университет,2000. – С.345–349.
9. Пиотух Н.В., Фролов А.А. Исторический атлас Деревской пятины пописцовым книгам письма1495–1496 гг. // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. –2006. –№3(44). – С.50–60.
10. Siebert L. Using GIS to Document, Visualize and Interpret Tokio’s Spatial History // Social Science History. –2000. –Vol.24, No.3. –P.537–574.
11. Wilson A. Sydney time map: integrating historical resources using GIS // History and Computing. –2001. –Vol.13, №1. –P.45–69.
12. Владимиров В. Н., Чибисов М. Е. Применение ГИС для реконструкции православных приходов Колывано-Воскресенского (Алтайского) горного округа первой половины XIX в. // Информационный бюллетень ассоциации «История и компьютер». – 2006. – № 34. – С. 91–92.
13. Карташова М. В. Кустарно-промышленное районирование Европейской России (по данным подворных переписей 1880–1892 гг.) // Информационный бюллетень ассоциации «История и компьютер». – 2008. – № 35. – С. 65–66.
14. Главацкая Е. М., Заболотных А. А., Цеменкова С. И. Эволюция религиозного ландшафта Урала в XVIII–начале XXI вв.: опыт создания исторических компьютерных карт и их анимации // Информационный бюллетень ассоциации «История и компьютер». – 2010. – № 36. – С. 27–28.
15. Баталов Р. Н., Радченко Л. К. Обзор основных направлений использования ГИС-технологий в историко-картографических исследованиях // Вестник СГУГиТ. – 2020. – Т. 25, № 1. – С. 119–135.
16. Gregory I., Kemp K., Mostern R. Geographical Information and Historical Research: Current Progress and Future Directions // Humanities and Computing. – 2003. – №13
17. Алматы облысының «мәдени, архив және құжаттарды басқару» басқармасы // <http://kultura.zhetisu.gov.kz>. 15.09.2023.
18. Нора П. Между памятью и историей. Проблематика мест памяти // Нора П., Озуф М., де Пюимеж Ж., Винок М. Франция-память / Пер. Д. Хапаевой. – СПб.:Изд-во СПбГУ, 1999. – 305 с.
19. Калиева Б.Т., Бөхөн Ж. «Өлкетану курсы. Сарқан ауданы (Қазақстан тарихы пәні негізінде)» атты оқу-әдістемелік нұсқаулық. Сарқан, 2021. – 48 б.

References:

1. Bol P.K. Creating a GIS for the History of China // Placing History: How Maps, Spatial Data, and GIS Are Changing Historical Scholarship. – California, 2008 [in Russian].
2. Batalov R.N., L.K.Radchenko. Obzor osnovnykh napravleniy ispol'zovaniya gis-tekhnologiy v istoriko-kartograficheskikh issledovaniyakh [Review of the main directions of using GIS technologies in historical and cartographic research] // Vestnik SGUGiT, Tom 25, № 1, 202. – S. 119-135 [in Russian]..

3. Sakral'nyy Kazakhstan [Sacred Kazakhstan]. Pervyy tom. Otv. red. d.fil.n., A. Garifolla – Almaty. – 2017. – 480 s [in Russian].

4. D.V. Lisitskiy, M.N. Kolotkin, Ye.V. Komissarova, V.A. Rakunov, A.A. Kolesnikov, A.V. Fisher. Evolyutsiya istoriko-kartograficheskogo metoda issledovaniya istoricheskikh protsessov v svyazi s primeneniym privedennykh metodov [Evolution of the historical-cartographic method of studying historical processes in connection with the use of multimedia methods] // Nauchnyy zhurnal na temu: Nauki o Zemle i sootvetstvuyushchiye ekologicheskiye nauki, Ekologicheskiye biotekhnologii, Interekspo Geo-Sibir'. Novosibirsk: SGGA, 2011. Plenarnoyezasedaniye. - S. 19-24 [in Russian].

5. Piotukh N. V. O vozmozhnostyakh kartografirovaniya prirabote s dannymi komp'yuternykh pistsovykhknig nachala XVII i materialami General'nogo mezhevaniy avtoroyopoloviny XVIII v. [On the Possibilities of Computer Mapping When Working with Data from Cadastre Books of the Early 17th Century and Materials of the General Survey of the Second Half of the 18th Century] // Krugidey: modeliitekhnologiiidrevneyinformatiki: trudy III konferentsii Assotsiatsii «Istoriya i komp'yuter» (31 marta – 2 aprelya 1995 g.). – M. :Izdatel'stvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, 1996. –S. 309–310 [in Russian].

6. Piotukh N. V. Khozyaystvennaya deyatel'nost' krest'yanstva XVII–XVIII vekov s tochki zreniya prostranstvennogo statisticheskogo analiza [Economic activity of the peasantry in the 17th–18th centuries from the point of view of spatial statistical analysis] // Informatsionnyy byulleten' assotsiatsii «Istoriyaikomp'yuter»– 1996.– № 17.– S.102–105 [in Russian..

7. Vladimirov V. N., Koldakov D. V., Silina I. G., Tokarev V. V. Prostranstvennyye aspekty istorii Altaya: znacheniyekomp'yuternogo kartografirovaniya [Spatial aspects of the history of Altai: the importance of computer mapping] // Krug idey: traditsii i tendentsii istoricheskoy informatiki: trudy IV konferentsii Assotsiatsii «Istoriyai komp'yuter» (15–17mar.1996g.).–M.:Izdatel'stvo Moskovskogo gorodskogo ob"yedineniya arkhivov,1997. –S.92–107. [in Russian].

8. Vladimirov V. N., Silina I. G. Geograficheskiye informatsionnyye sistemy v istoriko-demograficheskikh istoriko-geograficheskikh issledovaniyakh: teoriyai praktika [Geographic information systems in historical-demographic and historical-geographical studies: theory and practice] // Geoinformatika–2000: Trudy Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (12–14sentyabrya 2000g.).–Tomsk: Natsional'nyy issledovatel'skiy Tomskiy gosudarstvennyy universitet,2000.– S.345–349 [in Russian].

9. Piotukh N.V., Frolov A.A. Istoricheskiy atlas Derevskoy pyatiny popistsovykh knigampisem 1495–1496gg. [Historical atlas of the DerevskayaPyatina of census books of 1495-1496] //Vestnik Rossiyskogo gumanitarnogo nauchnogo fonda.–2006.–№3(44).–S.50–60.

10. Zibert L. Ispol'zovaniye GIS dlya dokumentirovaniya, vizualizatsii iinterpretatsii prostranstvennoyistorii Tokio [Using GIS to Document, Visualize and Interpret Tokyo's Spatial History]// Istoriyasotsial'nykh nauk.–2000.–Tom 24,№3.–S.537–574 [in Russian].

11. Uilson A. Vremennaya karta Sidneya: integratsiya istoricheskikh resursov s pomoshch'yu GIS [Sydneytime map: integrating historical resources using GIS]// History and Computing.–2001.–Tom 13,№1. –S.45–69 [in Russian].

12. Vladimirov V. N., Chibisov M. Ye. Primeneniye GIS dlya rekonstruktsii pravoslavnykh prikhodov Kolyvano-Voskresenskogo (Altayskogo) gornogo okruga pervoyopoloviny XIX v. [Using GIS for the reconstruction of Orthodox parishes of the Kolyvano-Voskresensky (Altai) mountain district of the first half of the 19th century] // Informatsionnyy byulleten' assotsiatsii «Istoriyaikomp'yuter». – 2006.– № 34.– S. 91–92 [in Russian].

13. Kartashova M. V. Kustarno-promyshlennoye rayonirovaniye obraztsov Rossii (podannym podvornykh perepisey 1880–1892 gg.)[Handicraft and industrial zoning of European Russia (based on household censuses of 1880–1892)] // Informatsionnybyulleten' assotsiatsii «Istoriyaikomp'yuter». – 2008.– № 35.– S. 65–66 [in Russian].

14. Glavatskaya Ye. M., Zabolotnykh A. A., Tsemenkova S. I. Evolyutsiya religioznogo landshafta Urala v XVIII–nachale XXI vv.: opyt sozdaniya istoricheskikh komp'yuternykh kart i ikh animatsii [Evolution of the religious landscape of the Urals in the 18th–early 21st centuries: experience of

creating historical computer maps and their animation] // *Informatsionnyybyulleten' assotsiatsii «Istoriyaikomp'yuter»*. – 2010. – № 36. – S. 27–28 [in Russian]..

15. Batalov R. N., Radchenko L. K. Obzorosnovnykhnapravleniyispol'zovaniya GIS-tekhnologiy v istoriko-kartograficheskikhissledovaniyakh[Review of the main directions of using GIS technologies in historical and cartographic research] // *VestnikSGUGiT*. – 2020. – T. 25, № 1. – S. 119–135 [in Russian]..

16. Gregory I., Kemp K., Mostern R. *Geographical Information and Historical Research: Current Progress and Future Directions* // *Humanities and Computing*. – 2003. – №13

17. "Cultural, archive and document management" department of Almaty region // <http://kultura.zhetisu.gov.kz>. 15.09.2023 [in Kazakh].

18. Nora P. *Mezhdu pamyat'yu i znamenitostyami. Problematika mest pamyati* [Between memory and history. Problems of places of memory]// Nora P., Ozuf M., de Pyuimezh ZH., Vinok M. *Frantsiya-pamyat' / Per. D. Khapayevoy*. – SPb.:Izd-vo SPbGU, 1999. – 305 s.[in Russian].

19. Kaliyeva B.T., Bökhön ZH. «Ölketanu kursy. Sarkan audany (Kazakhstan tariikhy pәni negizinde)» atty oku-adistemelik nuskauulyk, [Alketanu courses. Sarkan audany (Kazakhstan tariffs on negizinde)] atty oku-adistemelik nuskauulyk.]. Sarkan, 2021. – 48 b[in Kazakh].

FTAXP/MPHTI/IRSTI: 03.01.45

ӨӘЖ/УДК/UDC: 574:37.91.03

<https://doi.org/10.51889/2959-6017.2026.89.2.014>

D.K. Kundyzbay *¹

¹Abai Kazakh National University, PhD student, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: diana.krmu@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0001-3966-1442>

METHODS OF TEACHING THE COURSE " KAZAKHS IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY " ON THE BASIS OF DATA AND DIGITAL HISTORY

Abstract

The article discusses the content and scientific and methodological foundations of the elective course "Kazakhs in the 20-30s of the XX century", designed to teach the problem of mass refugees of the Kazakh people as a result of socio-political changes in Kazakhstan in the 20-30s of the XX century. The purpose of the study is to provide an effective methodology for teaching this course through the use of historical data, new archival documents and digital history technologies and identify opportunities for its implementation in educational practice. The study analyzed statistical data, memoirs, periodicals, and the educational potential of digital resources. The article identifies the importance of data-based teaching principles in historical education and presents examples of educational tasks that allow students to comprehensively understand historical events. It also describes the possibilities of digital history, in particular, the features of teaching historical processes using interactive maps, digital archives, databases, multimedia platforms and visualization tools. In the course of teaching the course, the authors pay special attention to the methods of comparative analysis of historical data, interpretation of documents, work with historical maps, development of digital projects and organization of research work. The results of the study show that the integrated use of historical data and digital technologies contributes to the development of historical thinking skills, critical analysis abilities, research competencies and historical consciousness of students. In addition, the proposed methodology allows students to deeply understand the complex and urgent problems of National History, Form historical memory and improve their skills in independent work